

Adjektiva: jejich gramatické kategorie a druhy

Adjektivum je ohebný slovní druh, který obvykle označuje příznak (předmětu, osoby, věci) a je sémanticky a gramaticky spojen s podstatným jménem nebo zájmenem, jejichž významy nebo charakteristiky adjektivum upřesňuje:

- *Дом* – *новый, большой, деревянный, просторный, красивый, уютный, синий...*
- *Комната* – *светлая, большая, просторная, детская, маленькая, синяя...*
- *Море* – *тёплое, солёное, огромное, глубокое, Чёрное, красивое, синее...*

Protože je slovo **дом** mužského rodu, mají přídavná jména koncovky **-ый/-ий/-ой**, protože je slovo **комната** ženského rodu, mají přídavná jména koncovky **-ая/-яя**, protože je slovo **море** středního rodu, mají přídavná jména koncovky **-ое/-ее**.

Obvykle adjektiva tvoří se substantivy nebo zájmeny slovní spojení typu **řízení**, což znamená, že jedno slovo je tzv. hlavní a určuje gramatické kategorie slova druhého, podřízeného, a proto všechny gramatické kategorie adjektiv jsou závislé na kategoriích substantiv nebo zájmen. U adjektiv tedy můžeme určit **gramatický rod (mužský, ženský, střední)**, **číslo (jednotné, množné)**, **pád** a také kategorii, jež platí pouze pro adjektiva a příslovce, – **stupňování**

Gramatická závislost adjektiv na substantivech je úplná (viz příklady nahoře), tudíž **adjektiva se shodují se substantivy dle rodu, čísla a pádu**, pouze **ve množném čísle se rodové rozdíly stírají** a pro všechna adjektiva jsou možné jen dvě koncovky **-ые/-ие**: *новые дома/комнаты/моря, большие дома/комнаты/моря, синие дома/комнаты/моря*.

Současná ruština kromě skupiny sklonných adjektiv, má také **adjektiva nesklonná** (v jiných termínech – adjektiva bez morfologické charakteristiky), patří sem slova typu *бордо, хаки, беж, флэш* (jedná se o přejatá slova).

Příklady z Národního korpusu ruského jazyka:

- *В войне Англии с ними была впервые применена форма цвета хаки.* [Интеллектуальные игры «3-С» // «Знание – сила», 2003]
- *Сшитый трапецией, в пол, с большим рукавом реглан, он очень укрупнял сценический силуэт.* [Сати Спивакова. Не всё (2002)]

- *Но сейчас у него квартира исключительная, просто генеральская, люкс.*
[Юрий Трифонов. Обмен (1969)]

Z hlediska slovo­tvorného se adjektiva nejčastěji tvoří sufixálním (*стеклянный, деревянный, дождливый, детский*), prefixálním (*ультрасовременный, антисанитарный, заполярный, прекрасный*) nebo sufixálně-prefixálním způsobem (*пришкольный, приморский, настольный*). Nová adjektiva také vznikají skládáním (*железнодорожный, русско-чешский, светло-коричневый*), nemorfologickým spojením dvou slov: *подписавшиеся ниже лица = нижеподписавшиеся, указанный выше адрес = вышеуказанный*, nebo tzv. adjektivací (pomocí přechodu příčestí do třídy adjektiv), např. *выдающиеся успехи, смеющиеся глаза*.

Z hlediska syntaktického plní adjektiva nejčastěji funkci **přívlastku** nebo **jmenné části přísudku**.

Lexikálně-gramatické třídy (druhy) adjektiv

Dle svého významu se v rusistice adjektiva dělí do tří lexikálně-gramatických tříd (druhů):

- **adjektiva jakostní** (*весёлый, умный, большой, маленький*),
- **adjektiva vztahová** (*железный, каменный, деревенский*),
- **adjektiva přivlastňovací** (*мамин, отцов, лисий, охотничий*).

Adjektiva jakostní pojmenovávají **jakostní příznaky předmětu, osoby nebo věci**: tvar a polohu (*прямой, отвесный*), velikosti (*низкий – высокий, большой – маленький, узкий – широкий*), charakteristiky (*сильный – слабый, холодный – горячий, сладкий – горький*), povahové rysy (*злой – добрый, доверчивый – подозрительный*), fyziologické a intelektuální vlastnosti (*больной – здоровый, молодой – старый, умный – глупый*).

Díky tomu, že jakostní adjektiva mohou označovat příznak, jež se mění, jež není stálý, můžeme tato adjektiva **stupňovat**, např. *высокий – выше (более/менее высокий) – самый высокий (высочайший/выше всех, выше всего)*. Podrobněji o stupňování adjektiv.

Jakostní adjektiva mohou mít **krátké a dlouhé tvary**, např. *больной – болен, молодой – молод, умный – умён*, podrobněji o krátkých a dlouhých tvarech.

Jakostní adjektiva spolu s příslovci **очень, весьма, гораздо, чрезвычайно, совсем не, отнюдь не** aj. mohou tvořit slovní spojení, např. *очень большой, весьма умный, гораздо сильнее, чрезвычайно интересный, отнюдь не глупый*.

Adjektiva vztahová označují na rozdíl od adjektiv jakostních **příznak stálý, který se nemění**, a nemůžeme je tudíž stupňovat. Tento příznak je označován skrze vztah daného předmětu (osoby) k jiným předmětům, příznakům, stavům, např. *студенческое общежитие* ("общежитие для студентов"), *читальный зал* ("зал для чтения / где можно читать"), *утренняя газета* ("газета, которая вышла / выходит утром").

Většina vztahových adjektiv je odvozena od substantiv, z čehož vyplývá jejich význam "označení příznaku skrze vztah daného předmětu (osoby) k jiným předmětům, příznakům, stavům": *морской порт* (*морской* je odvozeno od *море* pomocí sufixu -

ск-), *глазной врач, деревянный стол, серебряная посуда, пластиковое окно*.
Adjektiva vztahová mají pouze dlouhý tvar, tj. *морской, глазной, деревянный* atd.

Adjektiva přivlastňovací označují individuální nebo rodovou příslušnost, individuální nebo rodový příznak, např. *Петин костюм, лисья нора, мамина сумка*. Obvykle tato adjektiva odpovídají na otázku **čí?** (srov. adjektiva jakostní a vztahová odpovídají na otázku *jaký?*) a mají své speciální ukazatele:

- speciální sufixy **-ов-, -ин-, -ий- (-j-)**: *отцов, сестрин, лисий*,
- v nominativu jednotného a množného čísla mají přivlastňovací adjektiva koncovky krátkých tvarů: *отцовØ, сестринØ, лисийØ – отцова, сестрина, лисья, отцово, сестрино, лисье – отцовы, сестрины, лисьи*.

Ruská příjmení s formantem -ов-, -ин-/ын- jsou původně přivlastňovací adjektiva (*Петров, Козлов, Вдовин, Курицын*).

Tvary na -ов-, -ин- konkurují v ruštině s tvary genitivu: *отцовы ботинки – ботинки отца, мамина сумка – сумка мамы, Наташино пальто – пальто Наташи*. Přivlastňovací konstrukce s genitivem se v současné ruštině používají mnohem častěji než tvary přivlastňovacích adjektiv, tj. *ботинки отца, сумка мамы, пальто Наташи*.

Česká spojení typu **Gorkého ulice, Puškinův institut ruského jazyka, Masarykova univerzita** se do ruštiny překládají buď pomocí **genitivní přivlastňovací konstrukce**, anebo speciální vazbou se slovem **имени**: *улица Горького, Институт русского языка имени Пушкина, Университет имени Масарика*. Vazby se slovem **имени** se běžně zapisují ve zkrácené podobě: *Институт русского языка им. Пушкина, Университет им. Масарика*.

Uvedeme příklady z Národního korpusu ruského jazyka:

- *Но такие блики вокруг, так несуетна нереставрированная, домашняя, уездная **улица Гоголя**, так хорошо, что можно и без кофе.* [Татьяна Соломатина. Мой одесский язык (2011)]
- *После реконструкции открылась **библиотека имени 1 Мая на площади Гагарина** в Москве.* [Вячеслав Суриков. Культура // «Эксперт», 2015]

hranice mezi lexikálně-gramatickými třídami adjektiv jsou pohyblivé, což znamená, že v důsledku sémantického vývoje nebo mnohoznačnosti mohou adjektiva přecházet z jedné lexikálně-gramatické třídy do druhé, nejčastěji adjektiva vztahová se mění na adjektiva jakostní, např. *золотое кольцо* (=кольцо из золота, adjektivum vztahové), *золотые руки* (=умелые руки, přenesený význam, adjektivum jakostní), *золотое сердце* (=доброе, adjektivum jakostní), *золотые слова* (=умные слова, adjektivum jakostní).

Dále uvedeme příklad z učebnice současné ruštiny (Современный русский язык 2017, 60):

Притяж. прил.	Относит. прил.	Качеств. прил.
<i>медвежья лапа (берлога)</i>	<i>медвежья шуба (шапка)</i>	
(=«принадлежит медведю»)	(=«не принадлежит медведю, а сделана из медведя»)	<i>медвежья походка, медвежья услуга, лисий характер, рыба кровь,</i>
<i>лисий хвост (лисыя нора)</i>	<i>лисыя шуба (лисий воротник)</i>	<i>заячья храбрость</i> и т. д.